

УДК 159.9.072

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.18>

Саврасов Микола Володимирович,

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри загальної психології
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»,
ORCID ID: 0000-0003-1434-903X

Чернякова Олеся Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної психології
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»,
ORCID ID: 0000-0002-0384-4829

Окороков Руслан Степанович,

аспірант кафедри психології
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»,
ORCID ID: 0000-0002-0970-2645

ТИПОЛОГІЯ КРЕАТИВНОСТІ СУБ'ЄКТА НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

TYOLOGY OF THE SUBJECT'S CREATIVITY AT THE FINAL STAGE OF PROFESSIONAL TRAINING

Дане дослідження присвячене актуальній проблемі теоретико-методологічного обґрунтування, діагностики та психологічної інтерпретації типології креативності суб'єкта на завершальному етапі професійної підготовки в умовах сучасного вітчизняного вишу. Реалізація основної мети дослідження забезпечується за рахунок опису науково-теоретичних підстав вивчення креативності суб'єкта навчальної діяльності, використання відповідних діагностичних процедур, кластерного аналізу емпіричного матеріалу дослідження та аналізу типології креативності суб'єкта на завершальному етапі професійної підготовки.

Показано, що повноцінне психологічне дослідження креативності суб'єкта в процесі професійної підготовки доцільніше здійснювати лише враховуючи мікрорікову специфіку становлення креативності, різнобічний розгляд вербальної та невербальної компоненти креативності, аналіз типології вербальної та образної креативності (чинники, предиктори, кореляти) тощо.

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що суб'єкта навчально-професійної діяльності характеризують здатність до створення принципово нових об'єктів матеріальної та нематеріальної культури, спроможність до самостійного, превентивного, ієрархізованого цілеутворення у різних ситуаціях життєдіяльності, досконале володіння широким арсеналом необхідних вмінь, засобів та інструментів діяльності, усвідомлення своєї значущості в очах оточуючих, почуття відповідальності за ефективність власної діяльності, спроможність проявляти розвинену рефлексію, здатність до діяльній та поведінкової інтеграції.

Встановлено, що наприкінці навчання вербальна та образна креативність студентів узгоджені між собою, переважними типологічними профілями для вербальної креативності виступають помірний рівень, помірно високий повільний та високий рівень, а для невербальної креативності помірний рівень, помірно високий та високий рівень прояву тощо.

Ключові слова: суб'єкт, професійна підготовка, структура, креативність, типологія, чинник, кластер.

This study is devoted to the actual problem of theoretical and methodological substantiation, diagnostic and psychological interpretation of the subject's creativity typology at the final stage of professional training in the conditions of a modern domestic university. Realization of the main goal of the study is ensured by the description of the scientific and theoretical basis of studying the creativity of the subject of educational activity, the use of appropriate diagnostic procedures, cluster analysis of the empirical research material and the analysis of the typology of the creativity of the subject at the final stage of professional training.

It is shown that a full-fledged psychological study of the subject's creativity in the process of professional training is more expedient, taking into account the micro-age specifics of the formation of creativity, a comprehensive consideration of the verbal and non-verbal components of creativity, an analysis of the typology of verbal and figurative creativity (factors, predictors, correlates), etc.

According to the results of the conducted research, it can be stated that the subject of educational and professional activity is characterized by the ability to create fundamentally new objects of material and immaterial culture, the ability to independently, preventively, hierarchically set goals in various life situations, perfect possession of a wide arsenal of necessary skills, tools and tools of activity, awareness of one's significance in the eyes of others, a sense of responsibility for the effectiveness of one's own activity, the ability to show developed reflection, the ability for activity and behavioral integration.

It was found that at the end of the training, students' verbal and visual creativity are consistent with each other, the prevailing typological profiles for verbal creativity are moderate level, moderately high, slow and high level, and for non-verbal creativity, moderate level, moderately high and high level of manifestation, etc.

Key words: *subject, professional training, structure, creativity, typology, factor, cluster.*

Актуальність дослідження. Трансформація сучасної освіти спрямована на формування та розвиток творчої людини, здатної до самореалізації, досягнення професійного та особистісного благополуччя, спроможної до створення національних і світових зразків культури. Головними чинниками такого повноцінного функціонування людини є академічна успішність, успіх у професійній діяльності, сприятливі об'єктивні та суб'єктивні умови саморозвитку й самореалізації, забезпечення та збереження психічного і фізичного благополуччя. Суттєвим детермінантом академічної успішності є креативність (вмотивована здатність до інноваційної діяльності, що визначається низкою нелінійних, багаторівневих особистісних характеристик людини, котра творить), розвиток особистості також є головним чинником досягнення життєвої успішності суб'єктом навчально-професійної діяльності.

Метою дослідження виступає встановлення, класифікація та інтерпретація основних типологічних профілів креативності суб'єкта на завершальному етапі його професійної підготовки. Реалізація мети нашого дослідження передбачає опис теоретико-методологічних підстав креативності суб'єкта, кластерний аналіз емпіричного матеріалу дослідження, опис типології креативності суб'єкта на завершальному етапі професійної підготовки та подальшу інтерпретацію отриманих наукових результатів.

Методами нашого дослідження виступили аналіз психологічної та педагогічної літератури з теми дослідження, психолого-діагностичне обстеження, методи математико-статистичної статистики (кількісний та якісний аналіз отриманих в ході експерименту даних, процедура кластерного аналізу). З психолого-діагностичною метою ми скористалися тестом вербальної креативності осіб студентського віку С. Медніка у модифікації Т. В. Галкіної, Л. Г. Хуснутдінової; тестом образної креативності Є. П. Торренса.

Експериментальною базою нашого дослідження виступив Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» (евакуйований до м. Дніпро). До складу емпіричної виборки увійшли студенти шостого року навчання денної форми факультету спеціальної освіти та факультету гуманітарної та економічної освіти (спеціальності «Спеціальна освіта», «Облік та оподаткування», «Психологія»), загальною кількістю 310 осіб та віком від 18 до 30 років. Збір емпіричного матеріалу відбувався у дистанційній формі із використанням електронної онлайн-анкети.

Виклад основного матеріалу. Дефініція «суб'єкт» на сьогодні набула статусу категорії у психологічній теорії та методології, що сприяє формуванню на даній основі суб'єктно-діяльнісної дослідницької парадигми, та уможливорює, на думку В.О. Татенка, необхідність наукового розгляду суб'єкта вже в якості інтегруючого регулятивного центру внутрішнього світу людини, що повинен володіти властивостями самодостатності та самопричинності, які і свою чергу вже виступають необхідними критеріями предмету психології на сучасному етапі її розвитку як науки [13].

На думку В.О. Олефіра, ґрунтовний філософський доробок стосовно категорії суб'єкта створює належні підстави для розгляду такої його характеристики як суб'єктність з позицій постійного перетворюючого руху та саморозвитку, а філософські ідеї суб'єкта слугують першоосновою подальших досліджень суб'єкта діяльності в предметному полі психологічної теорії та практики [9].

М.В. Агулов виділяє насамперед наступні параметри людини як суб'єкта діяльності: здатність до перетворення наявних та створення принципово нових об'єктів матеріальної та нематеріальної культури; спроможність до усвідомленого, самостійного, превентивного, ієрархізованого цілеутворення у різних ситуаціях життєдіяльності; досконале володіння широким

арсеналом необхідних вмінь, прийомів, засобів та інструментів діяльності; усвідомлення своєї значущості в очах оточуючих, наявність почуття відповідальності за ефективність та результативність власної діяльності, розвинена здатність до етично- та естетично виваженої поведінки у ситуаціях як біологічної, так і соціальної активності, які характеризуються значним ступенем свободи вибору, наявність прагнення до визначення, з певним обґрунтуванням власного вибору для самого себе; спроможність проявляти розвинену рефлексію, усвідомлене її позиціонування в якості необхідного поведінкового та діяльнісного регулятора; вмотивована здатність людини до діяльнісної та поведінкової інтеграції, що включає зокрема активний особистісний початок у всіх вищезазначених ситуаціях та обставинах [1, с. 15-16].

У розумінні С.І. Дякова у сучасній вітчизняній психологічній традиції під суб'єктом як психічною реальністю розуміється швидше певний носій психічної активності у процесі пізнання та діяльності, яка (активність) спрямована на певний об'єкт, і саме суб'єктом позначається сутність людини, її зміст, на відміну від особистості, як форми прояву суб'єкта [3].

Аналізуючи культурологічний і філософсько-антропологічний аспекти креативності як феномену людського буття в культурі, Л.С. Тарасюк виділяє такі етапи розгортання креативності в культурі, як реалізація, об'єктивізація, актуалізація та ініціація, а специфіка креативності як феномену буття людини в культурі вважає значною мірою обумовленою світоглядом людини і її особливостями його трансформації в залежності від конкретного екзистенційного світоглядного виміру (буденний, особистісний або філософський) [12].

Т.В. Остафійчук розглядає педагогічну креативність викладачів-лінгвістів як процес, спрямований на пошук, реалізацію та удосконалення засобів викладання іноземної мови та на ретельне розроблення нових оригінальних педагогічних ідей лінгвістичного змісту, що характеризується розвиненими мотивами, почуттями, організаційними та комунікативними вміннями [10].

С. В. Корнієнко в процесі дослідження творчої активності майбутнього вчителя, наполягає, що в якості передумов активації творчої активності майбутнього вчителя припустимо розглядати зокрема: інтенсифікацію професійних потреб, домагань і прагнень; реалізація принципів задачного підходу у розвитку творчої активності; оптимізація особистісної орієнтації; уникнення цільової обмеженості та прихованої пошукової активності; дотримання виваженості при виборі

особистісного змісту позитивних і негативних впливів у процесі керування процесами в освітньому середовищі педагогічного ЗВО [5].

Процес професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя, на думку М. А. Костенко, виступає компонентом творчого саморозвитку особистості та здійснюється, зокрема, за допомогою психологічних механізмів самопізнання та самоорганізації в ході прагнення до професійно-творчої самореалізації, залучення студентів до професійно-творчого саморозвитку, їх когнітивна готовність, підвищення ступеня представленості рефлексивно-творчих форм роботи студентів, розвиток здібностей загальнонаукового та світоглядного характеру тощо [6].

Т.М. Розова, аналізуючи креативність в якості чиннику розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, відзначає наявність тісного взаємозв'язку креативності та професійно-комунікативних здібностей студентів, результативності вирішення професійно-комунікативних завдань у майбутніх психологів та ряду інших психологічних чинників: контактність, легкість вступу в професійно-комунікативні контакти, здібності тримати професійно-комунікативні контакти, здібності слухати і розуміти інших, здійснювати психологічний вплив в процесі комунікації, розрізняти первинний і глибинний зміст повідомлень клієнтів, адекватно розуміти вербальні і невербальні комунікативні сигнали, тривалий час утримувати велику кількість інформації, здатність долати комунікативні бар'єри тощо [11].

Н.М. Макаренко, досліджуючи психологічні чинники розвитку креативного мислення майбутніх практичних психологів виділяє серед них зокрема наступні: мотиваційно-особистісні (особистісна креативність, внутрішня мотивація, рівень самооцінки, комунікативні, емпатичні професійно важливі якості) та когнітивно-операційні (інтелектуальний рівень, стиль мислення, компетентність у розв'язанні професійних задач), а також середовище навчального закладу як зовнішній чинник [8].

На думку І.М. Кирилук, креативність виступає в якості професійно важливої якості особистості майбутнього практичного психолога поруч із емпатією, самоактуалізаційними тенденціями, основними характеристиками образу «Я» та багато в чому обумовлює ефективність ведення ним терапевтичного діалогу [4].

О.М. Куцевол поділяє психолого-педагогічні умови становлення креативності студентів на зовнішні (психологічна безпека, свобода, емпатійне розуміння, увага до особистості, перехід

Таблиця 1

Розподіл студентів п'ятого курсу за типами вербальної та образної креативності

Типи образної креативності	Типи вербальної креативності			
	Низький 19	Помірно-високий 75	Помірно-високий повільний 19	Високий 40
Помірний 46	4,6%	13,1%	3,9%	8,4%
Помірно-високий 56	4,6%	22,2%	2%	7,8%
Низький 23	1%	3,9%	5%	5%
Високий 28	2,6%	9,8%	1,5%	4,6%

до самостійної оцінки продуктивності власної діяльності, забезпечення атмосфери любові, ініціативи, психологічної свободи вираження почуттів і переживань, орієнтація на потребу у творчому виконанні завдань та внутрішні (відкритість новому досвіду, внутрішнє оцінювання продуктів власної творчості, можливість вільного оперування образами, сміливість, інтуїція, потреба в успіху, віра у свої сили) тощо [7].

В процесі виявлення педагогічних умов розвитку креативності майбутніх вчителів гуманітарного профілю, І.В. Гриненко дійшов висновку, що їх креативність проявляється в наступних уміннях: прогнозувати результати діяльності; працювати з зоровими опорами; перетворювати інформацію на спосіб діяльності; формулювати запитання проблемно-пошукового зразка; виділяти смислові елементи та висловлювання; ущільнювати й розгортати інформацію; застосовувати аналіз і синтез при опрацюванні інформації та визначенні способів її кодування; встановлювати зв'язки між новими та засвоєними знаннями; переносити знання й способи діяльності у нову ситуацію (навчально-інформаційні вміння); уявляти, моделювати, комбінувати, перетворювати; оцінювати відповідність обраних засобів завданням роботи [2].

Повноцінне психологічне дослідження креативності суб'єкта в процесі професійної підготовки раціональніше та доцільніше за все здійснювати з урахуванням наступних теоретико-методологічних та організаційно-методичних аспектів: урахування мікрівікової специфіки її становлення, окремий розгляд вербальної та невербальної компоненти креативності, аналіз типології вербальної та образної креативності, які можуть більш детально описати основні види розподілу студентів за провідними особливостями їх креативності. Саме з вищенаведених міркувань нами було здійснено процедуру кластерного аналізу, що дозволяє з використанням числових описових характеристик феноменів неоднорідної множини, згрупувати та об'єднати їх у відносно однорідні підмножини. Далі нами виконано

власне кластеризацію значень показників окремо вербальної та образної креативності особистості студентів наприкінці навчання у ЗВО.

Розглянемо типологічні особливості креативності студентів наприкінці навчання у ЗВО. Перший кластер утворений високими показниками образної швидкості та абстрактності назви образу, середніми показниками образної оригінальності, супротиву замиканню та розробленості. Профіль був названий «Помірний», до групи студентів з цим профілем увійшло 30% осіб з вибірки студентів-магістрів. Другий профіль утворений помірно-високими показниками образної креативності і був названий «Помірно-високий», 37% студентів-магістрів характеризуються даним типологічним профілем.

Третій профіль утворений низькими показниками образної креативності та середнім рівнем показника абстрактності назви. Загалом профіль можна назвати «Низьким». До даного типу креативності відносяться 15% студентів-магістрів. Четвертий профіль утворений високими показниками образної креативності та був названий «Високий». Серед студентів-магістрів з цим типом креативності було встановлено 18%. Серед студентів-магістрів чисельно переважають ті, хто відноситься до помірно-високого типу образної креативності ($\chi^2_{\text{Емп}} = 12,72$, $p < 0,01$). Нижче, у Таблиці 1 наведено основні відомості щодо кластерного розподілу студентів п'ятого курсу за типами та рівнями прояву вербальної та образної креативності.

Розглянемо типи вербальної креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності наприкінці навчання у ЗВО. Перший кластер утворений нижчими за середні показниками вербальної креативності. Профіль був названий «Низький». Цей профіль склали 12,5% магістрів.

Другий кластер утворений помірно-високими показниками вербальної креативності і був названий «Помірно-високий». Цьому профілю відповідає 49% студентів. Третій кластер утворений низькими показниками вербальної біглості та високими показниками усіх інших параметрів

вербальної креативності. Профіль був названий «Помірно-високий повільний». Йому відповідає всього 12,5% досліджуваних.

Четвертий профіль складений високими показниками вербальної креативності і був названий «Високий». До групи студентів-магістрів з цим типом віднесено 26% досліджуваних. Серед типів вербальної креативності найбільш розповсюдженим є помірно-високий ($\chi^2_{\text{Емп}} = 54,765, p < 0,0001$).

Висновок. Основні результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що: 1) суб'єкта навчально-професійної діяльності насамперед характеризують такі змістовно-функціональні ознаки, як здатність створення принципово нових об'єктів матеріальної та нематеріальної культури, спроможність до самостійного, превентивного, ієрархізованого цілеутворення у різних ситуаціях життєдіяльності, досконале володіння широким арсеналом необхідних вмінь, засобів та інструментів діяльності, усвідомлення своєї значущості в очах оточуючих, почуття відповідальності за ефективність та результатив-

ність власної діяльності, спроможність проявляти розвинену рефлексію, вмотивована здатність до діяльнісної та поведінкової інтеграції; 2) у сучасному науковому розумінні креативність суб'єкта професійної підготовки доцільно розглядати з урахуванням мікрорікової специфіки її становлення, окремого аналізу становлення вербальних та невербальних складових креативності, їх психологічної конфігурації та типології, які можуть більш детально описати закономірності її становлення за основними чинниками, сутнісними характеристиками, предикторами тощо; 3) наприкінці навчання вербальна та образна креативність студентів узгоджені між собою у специфічному типі, якому відповідають помірно високі рівні образної та вербальної креативності; 4) в цілому наприкінці професійної підготовки студентів, переважаючими типологічними профілями для вербальної креативності виступають помірний рівень, помірно високий повільний та високий рівень, а для невербальної креативності помірний рівень, помірно високий та високий рівень прояву.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Агулов М. В. Психологічні чинники динаміки суб'єктності майбутнього вчителя : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Харків, 2010. 214 с.
2. Гриненко І.В. педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : автореф. дис... канд. пед. наук. 13.00.04. Хмельницький, 2008. 20 с.
3. Дьяков С. І. Психосемантичний підхід у визначенні методу аналізу та оцінки суб'єкта. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2011. Вип. 40. С. 56-68.
4. Кирилюк І. М. Психологічні чинники підготовки практичного психолога до ведення терапевтичного діалогу : автореф. дис. ... канд. психол. наук. К., 2006. 20 с.
5. Корнієнко С. В. Розв'язування психологічних задач як засіб становлення творчої активності майбутнього учителя : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. К., 2008. 22 с.
6. Костенко М. А. Педагогічні умови професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2004. 17 с.
7. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. К., 2007. 421 с.
8. Макаренко Н.М. Психологічні чинники розвитку креативного мислення майбутніх практичних психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. К, 2008. 20 с.
9. Олефір В.О. Психологія саморегуляції суб'єкта діяльності : дис.... докт. психол. наук : 19.00.01. Х., 2016. 428 с.
10. Остафійчук Т.В. Розвиток педагогічної креативності викладачів-лінгвістів засобами психологічного тренінгу: автореф. дис. ... канд. психол. наук. 19.00.07. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.
11. Розова Т. М. Креативність як чинник розвитку професійно комунікативних здібностей майбутніх психологів : автореф. дис... канд. психол. наук. 19.00.07. К., 2007. 18 с.
12. Тарасюк Л. С. Креативність як феномен людського буття в культурі : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 26.00.01. К., 2011. 20 с.
13. Татенко В.О. Суб'єкт психічної активності в онтогенезі : автореф. дис.... докт. психол. наук: 19.00.01. К., 1997. 44 с.